

УДК 811.161.2

THE USE OF PHRASES WITH THE COMPONENT OF COLOR NAMES AS A MANIFESTATION OF THE NATIONAL IDENTITY OF UKRAINIANS ВЖИВАННЯ ФРАЗЕОЛОГІЗМІВ ІЗ КОМПОНЕНТОМ КОЛЬОРОНАЗВИ ЯК ВІЯВ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ УКРАЇНЦІВ

Zahoruiko N. / Загоруйко Н.
teacher / викладач

Municipal Institution «Uman Taras Shevchenko Professional College of Education and Humanities of Cherkasy Regional Council»
КЗ «Уманський гуманітарно-педагогічний фаховий коледж ім. Т.Г.Шевченка Черкаської обласної ради»

Анотація. У статті досліджено універсальні та етнічні особливості назв кольору в складі фразеологізмів – лінгвокультурологічних знаків національної специфіки. Висока частотність уживання кольороназв у фразеологізмах антропоцентричної спрямованості. Доведено, що колірний код співвідноситься з найдавнішими архетипними уявленнями людини, несе інформацію про культурні норми, відображає світоглядні установки українців: кодує, описує, структурує і оцінює буття людини.

Ключові слова: фразеологічні одиниці, кольороназва, мовна картина світу, семантика.

Вступ.

Низка дискусійних питань, пов'язаних із колоративами, зумовила те, що назви кольору протягом кількох останніх десятиліть є предметом постійного зацікавлення лінгвістів. У фразеології за допомогою колоративів об'єктивуються національні, культурні компоненти в мові, менталітет народу, відтворюються фрагменти фразеологічної картини світу, специфічні для певного етносу. Дослідження колоративів торкаються як загальних теоретичних проблем, так і їхнього функціонування в художній літературі [7].

Основний текст.

Проблеми символічної семантики кольору привертають увагу етнографів, мистецтвознавців, мовознавців (І.Бабій, З.Василько, О.Зівак, В. Дятчук, І.Гуменюк, Л.Ковбасюк, О.Кучерук, М.Сурипа). Мовні концепти кольору в зіставному аспекті досліджує Г.Яворська. Спираючись на висновки А.Вежбицької про важливість урахування сталих асоціативних зв'язків між концептом кольору і його прототипом, Г.Яворська розвиває зазначає, що для основних позначень кольорів їхні прототипи (небо, вода, рослинність, вогонь, кров) водночас є архетипами, тобто потужними міфологічними і міфопоетичними символами [4].

Архаїчна концептуалізація світу відбита у фразеології, адже специфіка народного мислення, світосприйняття та світобачення сконденсована у фразеологічних одиницях мови, особливих елементах мовної картини світу, збережених із найдавніших часів. Тому дослідження колоративів у структурі української фразеології видається перспективним у плані подальшого з'ясування питання архетипних етнічних концептів та їх стійкості й самобутності.

Увага сучасних мовознавців зосереджена на аспекті вивчення назв

кольорів як елементів національно-мовної картини світу у фразеологізмах: найвдалішим вважаємо дослідження І.Гуменюк, яка виявила особливості вживання “кольороназв” у складі фразеологізмів двох мов (англійської та української) роблячи висновок, що, незважаючи на деякі розбіжності у вживанні “кольоративів” у досліджуваних мовах, переважна більшість фразеологічних одиниць, що містять назви кольорів, при перекладі на українську зберігають свою структуру [2], що однозначно вказує на архетипну модель таких фразеологізмів.

Переконані, що фразеологічні одиниці з компонентом “кольороназва” потребують подальшого вивчення в плані тематичного членування, виявлення семантичних та граматичних критеріїв класифікації, а також вивчення специфіки кольоросприймання українцями.

Розвинена мова має у своєму складі значну кількість стійких словосполук – фразеологізмів, що вживаються носіями мови завжди у звичному, усталеному оформленні. Оскільки мова безперервно розвивається, разом із нею в постійному русі перебуває і її фразеологічний фонд. У фразеології найяскравіше виявляється національна специфіка мови. Українські фразеологізми передають найтонші відтінки душевних порухів, обарвлюють висловлене в національний колорит.

Фразеологізми з колоративами супроводжують та характеризують майже всю людську діяльність, світ навколо людини та саму людину. Колір, як невід’ємна частина сприйняття людиною світу, пронизує фразеологію української мови та кумулятивно передає характеристики людського життя.

Для людини колір є не просто об’єктивною характеристикою, але й моральною, естетичною категорією, яка виражає оцінки, норми, установки. Фразеологізми з використанням кольору супроводжуються оцінними конотаціями, у зв’язку з чим вони співвідносяться з ціннісною картиною світу окремої національної культури [1].

В основі семантичної опозиції мовного моделювання картин світу крізь призму «добре-погане» в українській фразеології використовуються переважно ахроматичні кольори, з них усе ж часто використовується чорний колір: чорним по білому [8], видавати чорне за біле [8], білими нитками шитий [8], біла гарячка [10], серед білого дня [8], напиться молока з-під чорної кобили (корови) [9], чорна хвороба [8], чорна невдячність [8], про чорний день [8], тримати в чорному тілі [8], чорно перед очима [10]. Такий факт цілком очікуваний з огляду на те, що “Стійкий асоціативний зв’язок між чорним кольором та ідеєю зла можна віднести до розряду індоєвропейських семантичних універсалій. В основі фразеологічних сполучень із колоративами “чорний” і “білий” лежить протиставлення давніх архетипів, які були уособлені цими кольорами: життя й смерть, добро й зло, буття й небуття, позитивне й негативне” [4].

Але й інші основні кольороназви та відтінки широко вживаються у фразеології української мови, що вказує на специфіку асоціативно-культурних традицій етносу.

Зібраний фразеологічний матеріал з компонентом “хроматична

кольороназва” однозначно вказує на те, що здебільшого характеризується, перефразовується чи описується зовнішній або внутрішній світ людини. Серед них можна виділити такі основні підгрупи:

– фразеологізми, що характеризують фізіологічний стан людини, проєктований на її зовнішність, а тому легко асоційований із певним кольором: красива, як коняка сива [9], метр (метир) шкури, ложка синьої крові [9], синькою торгувати [9], синьку продавати (торгувати) [9], білий як крейда [10], руки посиніли [10], синіх птахів ловити [9], схопити жовтиків [9], зеленку продавати [9], в очах зеленіє (жовтіє) [10], аж червоні вогні в очах мигтять (блискотять) [10], як з білої гарячки [10]. Наведені приклади є однією з причин уживання кольороназви “синій” у фразеологізмах із негативним оцінним й емотивним зарядом. Це, мабуть, “характерна комунікативна стратегія ослаблення, затемнення небажаної предметно-понятійної спрямованості лексичного значення, тобто явище евфемізації, бажання уникнути прямого найменування хвороб, вад фізичних чи розумових, віку, смерті, неприємних відчуттів і фізіологічних процесів” [1];

– фразеологізми, що характеризують людину за різними ознаками: походженням (біла кість [10], у жилах тече голуба (блакитна) кров [10], сіра свита [10]); недосвідченістю (ходити з темними очима) [10], молодий та зелений [10], жовтороте пташеня [10], зелено під носом [11], в голові зелені овочі [9], хвіст зелений [9]). На наш погляд, саме такі кольороназви в складі фразеологізмів беруть на себе роль індивідуалізатора людини серед інших, і проводять межу між поняттями “людина індивідуальна” й “людина соціальна”;

– фразеологізми із кольороназвами-маркерами якоїсь риси характеру людини: а) наївності: бачити в рожевому світлі [10], дивитися крізь рожеві окуляри (скельця, рожеву призму) [10], думати про зелених горобців [11], дивитися через темні окуляри [8]; злості: аж у роті чорно [10], в (у) роті чорним бархатом вислано [11], сатана з зеленими очима [11], чорна душа [8], дивитися самим білим [9], чорна злість [8], чорної пам’яті [10]; скупості: жаба зелена [9]; хитрості: з зеленою мухою в носі [9]; примхливості: захотіти хліба чорного з маслом машинним [9], захотіти рожевого слоника [9]; скритності: темний ліс [9]; брехливості (казка про білого бичка) [10], видавати біле за чорне [10], сон рябої кобили [9], сон вороної кобили [9], okazія бурої баби [11], казка про сірого бичка [10], білої кобили сон [9], білу стіну молоком білити [9]. Як бачимо, представлені кольороназви у фразеологізмах антропоцентричної спрямованості далеко неоднакові, але й вони виявляють факт пріоритетного уживання темних кольорів холодного спектру при фразеологізації окремої риси характеру людини;

– фразеологізми, що позначають людські емоції та почуття, зокрема, бажання: рожеві мрії [10]; здивованість: як баран на нові ворота рябого собаки [9]; радість, веселощі: ловити білі метелики [10]; журба, страждання: на білий світ не дивився б [10], не бачити світу білого [10], білі ручки ламати [10], як чорна хмара [10], нудити (занудити) білим світом [8], чорна меланхолія [8]. Як і в попередній підгрупі фразеологізмів переконуємося, що колір, реалізований у відповідних прикметниках, має асоціативну природу й стає символом.

Висновки.

Перспективність подібних досліджень вбачаємо у можливості аналізу колоративної лексики як компонента фразеологічних одиниць, що є самобутнім виявом національної ідентичності українців.

Високу частотність уживання хроматичних й ахроматичних кольороназв у фразеологізмах антропоцентричної спрямованості пов'язуємо з тим, що кольори є універсальними функціональними реаліями й можуть бути легко використані при побудові різних мовних і культурних моделей, у тому числі й фразеологічних.

Література

1. Бабій І.М. Мовні засоби і способи вираження кольору у сучасній українській мові. Наукові записки ТДПУ. Серія: Мовознавство. 2003. Вип. 2 (10). С. 82 – 85.
2. Гуменюк І. І. Колористика у фразеології – ключ до культурної інтерпретації (на матеріалі англійської та української мов) / І. І. Гуменюк // Наукові праці Кам'янець-Подільського держ. ун-ту. Філологічні науки. Вип.11. Т.1.: "Абетка-НОВА", 2005. С. 211–217.
3. Жук Т. В. Фразеологізми з компонентами на позначення кольору (на матеріалі «Фразеологічного словника української мови») / Т. В. Жук // Наукові записки Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя. Серія: Філологічні науки: зб. наук. праць / Ніжин, 2010. Кн. 2.
4. Іншаков А.Є. Теоретичні засади дослідження колірної лексики в мовознавстві. Філологічні студії: Науковий вісник Криворізького державного педагогічного університету: зб. наук. Праць. Вип. 9. Кривий Ріг, 2011. С. 227 – 232.
5. Йолон П. Обриси ментальності та її суб'єкта. Проблема теорії ментальності / за ред. М.В.Поповича. Київ : Наукова думка, 2006. С. 372 – 401.
6. Ковбасюк Л. А. Фразеологічні одиниці з компонентом “кольороназва” як елементи національно-мовної картини світу (на матеріалі німецької та англійської мов) / Л.А. Ковбасюк // Проблеми зіставної семантики : [зб. наук. ст.]. Вип.7. Київ : Вид. центр КНЛУ, 2005. С. 267–273.
7. Семашко Т. Ф. Особливості семантики та функціонування слів-колоративів в українській фразеології: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10.02.01 «Українська мова» / Т. Ф. Семашко. К., 2008. 20 с.
8. Словник фразеологізмів української мови / [уклад.: В. М. Білоноженко та ін.]. К.:Наукова думка, 2003. 1104 с.
9. Ужченко В.Д. Фразеологічний словник східнослобожанських і степових говірок Донбасу / В.Д. Ужченко, Д.В. Ужченко. Луганськ : Альма-матер, 2005. 348 с.
10. Фразеологічний словник української мови: у 2 кн./[уклад. В. М.Білоноженко та ін.]. К.:Наукова думка, 1993. Кн.1-2. 984 с.
11. Чабаненко В.А. Фразеологічний словник говірок Нижньої Наддніпряни / В. А. Чабаненко. Запоріжжя. 2001. 201 с.

Literature:

1. Babii I.M. Language means and ways of expressing color in the modern Ukrainian language. Scientific notes of TDPU. Series: Linguistics. 2003. Issue 2 (10). P. 82 – 85.
2. Humeniuk I.I. Kolorystyka u frazeolohii – kliuch do kulturnoi interpretatsii (na materialii anhliiskoi ta ukrainskoi mov) / I. I. Humeniuk // Naukovi pratsi Kamianets Podilskoho derzh. un-tu. Filolohichni nauky. Vyp.11. T.1. Kamianets-Podilskyyi: "Abetka-NOVA", 2005.S. 211–217.
3. Zhuk T.V. Phraseologisms with components for the designation of color (based on the material of the "Phraseological Dictionary of the Ukrainian Language") /T. V. Zhuk//Scientific notes of Nizhyn State University named after Mykola Gogol. Series: Philological sciences: coll. of science works/Ministry of Education and Science of Ukraine, Nizhyn State University named after M. Gogol. Nizhin, 2010. Book 2.
4. Inshakov A.E. Theoretical foundations of the study of color vocabulary in linguistics. Philological studies: Scientific bulletin of the Kryvyi Rih State Pedagogical University: coll. of science works. coll. 9. Kryvyi Rih, 2011. P. 227-232.
5. Yolon P. Outlines of mentality and its subject. The problem of the theory of mentality / edited by M.V. Popovich. Kyiv: Naukova Dumka, 2006. P. 372. 401.
6. Kovbasiuk L.A. Frazeolohichni odyntsi z komponentom "koloronazva" yak elementy natsionalno-movnoi kartyny svitu (na materialii nimetskoi ta anhliiskoi mov) / L.A. Kovbasiuk // Problemy zistavnoi semantyky: [zb. nauk. st.].Vyp.7.Kyiv: Vyd. tsentr KNLU, 2005. S. 267–273.
7. Semashko T.F. Peculiarities of semantics and functioning of colorative words in Ukrainian phraseology: abstract of the dissertation for the degree of candidate of philological sciences: speciality 10.02.01 "Ukrainian language" / T. F. Semashko. K.,2008. 20 p.
8. Slovnyk frazeolohizmiv ukrainskoi movy / [uklad.: V. M. Bilonozhenko ta in.]. – K.: Naukova dumka, 2003.1104 s.
9. Uzhchenko V.D. Frazeolohichni slovnyk skhidnoslobozhanskykh i stepovykh hovirok Donbasu / V.D. Uzhchenko, D.V. Uzhchenko. Luhansk : Almamater, 2005. 348 s.
10. Frazeolohichni slovnyk ukrainskoi movy : u 2 kn. / [uklad. V.M. Bilonozhenko ta in.]. K. : Naukova dumka, 1993. Kn. 1-2. 984 s.
11. Chabanenko V. A. Frazeolohichni slovnyk hovirok Nyzhnoi Naddnyprianshchyny / V.A. Chabanenko. Zaporizhzhia. 2001. 201 s.

Abstract. *The article examines the universal and ethnic features of color names as a part of phraseological units - linguistic and cultural signs of national specificity. High frequency of use of color names in anthropocentric phraseology. It has been proven that the color code correlates with the most ancient archetypal ideas of a person, carries information about cultural norms, reflects the outlook of Ukrainians: it codes, describes, structures and evaluates human existence.*

Key words: *phraseological units, color term, language picture of world, semantics.*